

ZALKA CSENGE VIRÁG

Cáptestvér

Népmesék félreértett állatokról

Megyeri Annamária
illusztrációival

MÓRA KÖNYVKIADÓ

A könyv megjelenését támogatta a

Nemzeti
Kulturális
Alap

*Minden jog fenntartva, a kiadvány egészének vagy bármely részének
a kiadó írásos engedélye nélküli sokszorosítása, másolása, egyéb engedélyköteles felhasználása
– beleértve a kiadvány digitalizálását és ily módon történő többszörözését,
nyilvánossághoz közvetítését – szigorúan tilos!*

A kiadó könyveit kedvezménnyel megrendelheti webáruházunkban:
www.mora.hu

© Zalka Csenge Virág, 2025
Illusztráció © Megyeri Annamária, 2025
© Móra Könyvkiadó, 2025

Tartalom

<i>Bevezető</i>	5
Cápatestvér	8
Az első farkas	13
Az egerek országa	18
Unka úr a Mennyben.....	22
Az elvarázsolt béka	26
A szarka fészke	32
A bagoly és a lemming	35
Az aranypók	39
Te-anoi, a pörölycápa	46
A farkascsalád	50
A gascogne-i kovács	56
A giliszta és a kígyó.....	64
Nyangara, az óriáskígyó	68
Ember és keselyű	72
A skorpió és a kecske	78
Ven és a százlábú	82
A meztelencsiga és a százlábú versenye	88
Krokodil Anyó.....	90
A tudós és a természethangyák	98
Az elveszett fiú és a bűdösbogár	100
A kecske és a darazsak	105
Az első denevér	108
A törzsfőnök és az állatok	111
<i>Források</i>	118

Bevezető: méltatlanul alulértékelt állatok

*Angyalkának,
aki minden állatot értékel*

Tíz évvel ezelőtt egy amerikai konferencián betévedtem egy előadásra. Egy Kevin Strauss nevű úriember beszélt, akiről hamar kiderült, hogy nemcsak mesemondó, hanem biológus és környezeti nevelő is egyben. A műhely, amit tartott, arról szólt, hogyan lehet az állatmesékbe valós információkat csepegtetni az állatok viselkedéséről, élőhelyéről, az ökoszisztémában betöltött szerepükről. Az elgondolásnak két alappillére volt: az egyik az, hogy környezettudatos felnőttek olyan gyerekekből lesznek, akik szeretik a természetet; a másik pedig az, hogy mesemondóként oda kell figyelniük rá, mit mondanak a történeteink a velünk élő állatokról. Ezek a gondolatok azóta is hatással vannak rám. Sokat beszélgettem róluk egy másik biológus-mesemondó kollégával, Lovranits Júlia Villóvel, aki szintén meséken keresztül adja át a tudását a következő generációknak.

Így történt, hogy amikor a kiadó felkért egy állatos mesegyűjtemény megalkotására, meglehetősen magasra raktam a lécet. Már a válogatás kezdetén kitűztem magamnak néhány nagyon komoly célt:

1. Nem akartam olyan történeteket válogatni, amelyekben *az állat büntetés vagy átok eredményeként kapta a mai alakját*. Rengeteg mese és legenda létezik, amelyek ilyesmivel magyarázzák egyes állatok tulajdonságait: az ostoba medve elveszíti a farkát, a gonosz varjút feketére festik, a pórul járt denevér nem mer többé előjönni nappal. Ezzel együtt kiesett a rostán számos olyan mese is, amelyekben az adott állat *az ellenség vagy az elrettentő példa* szerepét kapta. Úgy vélem, furcsa dolog lenne az állatok szeretetére biztatni bárkit olyan mesékkel, amelyek csupa rosszat mondanak róluk.

2. Szerettem volna, ha minden történet *jó sztori*. Magától értetődőnek tűnhet, de nem akartam csak azért beválogatni egy mesét, mert egy adott állat szerepel benne. Emiatt persze tízszer annyi időt kellett keresgéeléssel töltenem, de megérte: néha még olyankor is hullott az ölembe izgalmas történet, amikor már majdnem teljesen feladtam.

3. Szerettem volna kerülni az *egyes állatokkal kapcsolatos negatív sztereotípiákat*, tévképzeteket, amelyek sokszor még a felnőtt emberek fejében is elevenen élnek: „a denevér belegabalyodik a hajadba, és a véredet szívja”, „a szarka ellopja az ékszereidet”, „a cápa emberre vadászik” stb. Ezeknek olykor mély gyökerei vannak egy-egy néphagyományban, és sajnos nagyon káros szokások is fűződhetnek hozzájuk. Amikor földikutyákról szóló meséket kutattam, találkoztam őseink azon hiedelmével, miszerint ha valaki bal kézzel megfojt egy ilyen kis állatot, varázserőre tehet szert. Nyilván ezt sem akarom átadni a következő nemzedékeknek.

4. Szerettem volna, ha minden beválogatott történetben *fontos szerephez jutnak az állatok*. Akár főszerephez is, vagy legalább a legfőbb segítő szerepéhez. Elsősorban olyan sztorikat kerestem, amelyekben állatként is viselkedtek, vagy megjelent néhány felismerhető, érdekes tulajdonságuk, és nem csak beszélő karakterek voltak a hős útja mentén. Az egyes fajokra, élőhelyekre vonatkozó részeket olykor kissé kiszíneztem a mesélés folyamán, valós tudást csepegtetve a történetekbe a maguk szimbolikus nyelvén. Nem szerettem volna azonban túl didaktikus lenni; a mesék úgy hatnak a legjobban, ha megtartják a varázsukat.

A másik nagy kihívás a téma kiválasztása volt. Eljátszottam a gondolattal, hogy egy adott kontinensre koncentráljak-e, esetleg egy élőhelyre (óceánok) vagy állattípusra (madarak). Végül azonban máshonnan érkezett az ihlet: azoktól a gyerekektől, akiknek az évek során meséltem, és akik meghökkentő vagy váratlan válasszal rukkoltak elő, amikor a kedvenc állataikról kérdeztem őket. *Szeretem a méltatlanul alulértékelt állatokat*, jegyezte meg egy óvodás kisfiú. És rájöttem, hogy én is. Nagy kedvenceim például a farkasok, akik a mesékben és legendákban gyakran negatív szereplők – ki ne gondolna rögtön Piroskára, a hét kecskegidára vagy a három kismalacra? A való világban azonban a farkasok lenyűgöző, különleges állatok, akiknek a sorsa szorosan összefonódott az emberekével – sajnos nem mindig jó eredménnyel. Elkezdtem tudatosan olyan meséket keresni, amelyek jobb fényben tüntetik fel őket.

Így született meg, hosszas kutatómunka során, ez a könyv, amelynek félreértett állatok a főszereplői. Olyan állatok, amelyek sokakban viszolygást vagy ellenérzést keltenek (patkányok, pókok, kígyók), vagy amelyekhez a hagyományos történetekben negatív képzetek társultak (farkas, darázs, varangy). Állatok, amelyek egytől egyig különlegesek és izgalmasak, ha közelebbről megvizsgáljuk őket. Élvezet volt beleásni magam ismeretterjesztő könyvekbe, tudományos publikációkba, kinyomozni egy-egy mesei szereplő valós kilétét, és új dolgokat tanulni rengeteg állatfajról. Ezeket az érdekes részleteket az olvasókkal is igyekeztem megosztani a mesék utáni megjegyzésekben.

Természetesen nem azt állítom, hogy egyes állatok nem veszélyesek, vagy nem képesek kárt okozni. Senkinek sem ajánlom, hogy a könyvet olvasva kiszaladjon az erdőbe farkast ölelgetni, vagy kitárja a háza ajtaját a patkányok előtt (bár ismerek nagyon helyes házi patkányokat). Szintén nem volt célom, hogy minden mese konfliktusmentes, boldog és idilli legyen – hiszen nehézségek, küzdelmek nélkül nincs is igazán izgalmas történet. Csupán szerettem volna megmutatni, hogy az állatok mesevilága éppen olyan színes és izgalmas, mint az embereké. Hogy méltatlanul alulértékelt, félreértett lények is lehetnek hősök, gyógyítók, segítők. Hogy ők is a természet részét képezik, és helyük van a világon. Hogy fontosak, szépek, értékesek. Hogy érdemes óvni és védeni őket. Úgy gondolom, hogy ha mi, emberek ezt el tudjuk hinni az állatokról, akkor elhisszük egyszer majd az embertársainkról is.

Cápatestvér

Tagalog (Fülöp-szigeteki) mese

Réges-régen, amikor a Fülöp-szigeteket még sűrű, smaragdzöld dzsungel borította, élt egyszer egy szegény ember a feleségével Luzon szigetének szívében, a Taal-tó partján. Azon a helyen a kezdetekben egy hatalmas vulkán okádta a tüzet, de az idő múltával kialudt, és a kráterében összegyűlt vízből tó keletkezett. A hegyoldal és a dzsungel védelmében a szegény ember békében élhetett a családjával, biztonságban a sziget partjait fenyegető, vérszomjas moro kalóztól. Egyetlen gyermeke volt, egy vidám és csintalan fiacskája, Alon. Amikor a fiú tízéves lett, váratlanul testvére született. Az egész család legnagyobb döbbenetére azonban a szegény asszony másodjára nem embergyereknek, hanem egy kicsi kis cápának adott életet.

– Ha cápa, akkor cápa. Attól még a mi gyerekünks! – jelentette ki a szegény ember. A cápafiút gyorsan egy vízzel teli csuporba tették, és az apja rögtön nekilátott, hogy megfelelő helyet készítson neki. Egy hatalmas, kőből vájt edényt görgetett a ház udvarára. Alon ott sürgött-forgott, segédkezett körülötte, hordta a vizet az edénybe; nagyon örült a kistestvérnek, és az sem zavarta, hogy az öccse cápa. Sőt! Inkább örült neki, hogy ilyen különleges testvére született. Ki ne akarna összebarátkozni egy cápával? A váratlan jövevény a vízben csoda szépnek tűnt: háta szürke volt, hasa krémszínű, úszói vége pedig sötétbarnába hajlott.

Amikor a cápafiút végül a hatalmas edénybe eresztették, a bátyja nap nap után ott ült mellette, és beszélgetett vele. Együtt pancsoltak, együtt úszkáltak, és nagyon megszerették egymást. Bár egyikük a szárazföldön, a másik pedig a vízben élt, a két testvér elválaszthatatlan volt egymástól. A szegény ember mindennap elment halászni, és a halból, amit fogott, adott a cápának is bősé-

gesen. Alon hamar elleste az apjától a halászat mesterségét, és onnantól fogva ő maga hordta a finomabbnál finomabb falatokat az öccsének.

Igen ám, de ahogy múlt az idő, a cápa nőttön-nőtt, és hamarosan szűk lett neki a vízzel teli edény. Halat is egyre többet evett, alig győzték neki hordani az ennivalót reggel-este.

– Nem jó dolog ez, az edényben tartani a fiunkat – mondta egy nap a szegény ember. – Olyan helyet kell találnunk neki, ahol szabadon úszhat, és magának vadászhatja az ennivalót. Készen áll rá, hogy a maga ura legyen.

– Vigyük akkor a tóhoz! – javasolta Alon. – Ott elég helye lesz úszni, és halat is bőven talál magának.

A kis család a kőedényhez ment, és elmondták a cápafiúnak, mire gondoltak. A cápa körbe-körbe úszott a szűk edényben, és lelkesen helyeselt.

– Igazatok van; úgy érzem, ideje, hogy szabadon mozoghassak. Vigyetek le a tóhoz, ott majd tudok gondoskodni magamról.

A szegény asszony nekilátott, és font egy jó erős gyékénykosarat. Másnap reggel a szegény ember és Alon óvatosan kiemelték a jól megtermett cápát az edényből, a kosárba tették, és amilyen gyorsan csak tudtak, leszaladtak vele a tó partjára. Ahogy a vízbe eresztették, a cápa egyet-kettőt csapott a farkával, és elmerült a hullámok között.

– Itt nagyon jó helyem lesz! – kiáltott vissza. – Ne aggódjatok, nem megyek messzire! Minden délután itt találkozunk!

A cápa betartotta a szavát: nap nap után kiúszott a part közelébe, hogy találkozzon a családjával. Hol az apja, hol az anyja látogatta meg, de legtöbbször mégiscsak a testvére: Alon minden délután kiment a tóhoz, hogy az öccsével játsszon, úszkáljon, halásszon. A Taal-tó vizében bőségesen akadt ennivaló a cápa számára ezüstös szardíniák és nagyra nőtt makrélák formájában. Teltek-múltak az évek, Alonból felnőtt legény lett, az öccséből pedig kifejlett cápa. Egy napon azonban tragédia szakadt a családra: váratlanul moro kalózok csapata támadta meg a környékbeli falvakat. Raboltak, fosztogattak, és embereket hajtottak el rabszolgasorba. Alont, aki épp az erdőben járt tűzifa után, szintén elkapták, és magukkal hurcolták a hajójukra.

Sírt, gyászolt a szegény ember és a szegény asszony. Nehéz szívvel mentek le a tópartra, hogy elmondják a szomorú hírt cápafiuknak. Amint a cápa meghallotta, mi történt a bátyjával, azonnal megfordult, és úszni kezdett. Átszelte a tavat, és a kráter tenger felőli oldalán addig keresgélt, míg egy keskeny nyílast nem talált, amelyen keresztül a tó vize kifolyt a tenger irányába. A cápa

átfurakodott a keskeny nyíláson; a sziklák horzsolták az oldalát, hasát, de nem rettent vissza. A sekély patakban éppen csak annyi víz volt, hogy úszni tudjon, de időről időre itt is köveknek, gyökereknek ütközött. A patak lassan folyóvá bővült; a cápa csak úszott és úszott kitartóan, horgászok horgait, halászok hálóját kerülgette, míg végül megérkezett oda, ahol a folyó a tengerbe ömlött. A víz felszíne alatt suhanva hamar meglátta a kalózok hajóját, amely már épp felvonta a vitorláit, és a nyílt tenger felé tartott az elrabolt kincsekkel és emberekkel a fedélzetén. A cápa teljes erejéből a hajó oldalának vetette magát, és addig dőngette, harapta, míg sikerült lyukat ütnie rajta. A hajó süllyedni kezdett. A kalózok rémülten kapkodtak, a kincseiket próbálták menteni, közben pedig a rabok eloldozták egymás köteleit, és a vízbe ugrottak, hogy visszaevickéljenek a partra. A cápa ott körözött a süllyedő hajó körül. Amikor meglátta a bátyját, odaúszott hozzá.

– Vigyázz! Cápa! – kiáltotta valaki, a cápatestvér azonban nem törődött vele. A hátára vette a bátyját, és úszni kezdett a part felé. Időközben a kalózok is elhagyták a süllyedő hajót; egy mentőcsónakban eredtek a rabok után, hogy elfogjanak néhányat a menekülők közül. Amikor közel értek az úszó emberekhez, a cápa megfordult, és odakapott. Az egyik kalóz megütötte egy husánggal, és sebet ejtett az úszóján. A cápa erre jó nagyot harapott a kalózba; a többiek megrémültek, és alig győztek az ellenkező irányba menekülni.

A rabok, élükön a cápával és Alonnal, biztonságban elérték a szárazföldet. Ünneplő emberek várták őket, akik a partról nézték végig a kalózhajó elsüllyedését. A cápa úgy döntött, hogy a tengerben marad; sokkal több helye volt ott úszkálni, mint a tóban, több volt az élelem is, ráadásul így szemmel tarthatta a partot, és védelmezhetette a szigetet a kalóztól, ha újra felbukkannának. A kalózok között pedig elterjedt a hír, hogy a sziget partjait rettenetes, ember-evő cápa őrzi, és attól fogva messzire elkerülték még a környékét is. A cápa továbbra is megjelent a parton minden délután, hogy találkozzon a családjával és a sziget más lakóival; mindannyian boldogan éltek, amíg meg nem haltak.

Megjegyzés:

A mese után kutatva fedeztem fel, hogy régen valóban éltek cápák a Taal-tóban. A bikacápa (*Carcharhinus leucas*) képes kevésbé sós vagy akár édesvízben is megélni, és sok nagyobb folyón rendszeresen felúszik. Emiatt gyakrabban kerül összetűzésbe emberekkel is, mint más, veszélyesebbnek tartott cápafajok (pl. a fehér cápa) – nem azért, mert direkt emberekre vadászik, hanem mert közelebb úszik lakott területekhez a folyók, öblök környékén. De még így is – akárcsak minden más cápa – kevesebb támadásért felelős, mint amennyire rossz hírért keltik.

A Taal-tó vizét régen a Pansipit folyó vezette le a tengerig, ez azonban a vulkán mozgásainak köszönhetően elzáródott, és megszakadt a kapcsolat tenger és tó között. A Taal-tóból lassacskán édesvíz lett, az emberek pedig az 1930-as évekre sajnos teljesen kiirtották belőle a cápákat. Ezzel egy időben veszélybe kerültek a tóban élő más őshonos fajok is, például az egyetlen édesvízi szardínia, a *tawilis* (*Sardinella tawilis*) és a sárgaúszójú tüskés makréla, avagy *maliputo* (*Caranx ignobilis*), ami még a Fülöp-szigetek pénzére is rákerült. Így döntöttem, őket is beleveszem a fenti mesébe legalább egy említés erejéig.

A moro kalózok a Fülöp-szigetek egy déli csoportjáról, a Sulu-szigetektől származó tengeri rablók voltak a 16–19. században.